

SZÓJA ISKOLA

A szója egyetemes és hazai története

Kralovánszky Ubul Pál emlékének ajánlom

Amikor a lap Főszerkesztője felkért arra, hogy az Agro Napló „Szójaoskola 2014” sorozatához – írjak bevezető sorokat, úgy véltem, hogy nem lesz nehéz dolgom. Szójáról napokig lehet beszélni, írni pedig akár egy életen át is lehet, még Magyarországon is. Nem kell mást tennem, mint mesélni a szója eredetéről, származásáról, fontosságáról az emberi táplálkozásban, jelentőségéről a takarmányozásban és arról, hogy szójából (és alkotóiból) több száz féle terméket készítenek. Aztán arról is írok, hogy nincs a földtekén még egy olyan növény, amely hozzá hasonló területnövekedéssel dicsekedhetne, már ha egy növény dicsekedni tudna. Amikor eddig jutottam, eszembe ötlött, hiszen ezt a történetet az imént fejeztem be és itt következik a felvezetés után.

Tehát erről nem írhatok!

Helyette – röviden – elmesélek egy kis történetet:

Két és fél évvel ezelőtt egy – az osztrák határ közelében lévő – vetőmag termelő-, feldolgozó-, és kereskedelmi társaság partnertalálkozóján tartottam előadást a szójatermesztésről.

Készülvén erre – az ötletet a helyszín sugta – összehasonlítottam Magyarország és Ausztria azt megelőző 5 évének búza és szójatermesztési eredményeit.

Miután évente soroltam a megfelelő számokat a közönség (kb. 70-80 fő) egyre csendesedett, s ámult. Gondolom kitalálták az okát. A vizsgált öt évben egyetlen szója – vagy búza termesztési eredmény sem volt, amelyben mi jobbak lettünk volna szomszédokénál. Az adatok (2005-2009. közötti évekről van szó) az EUROSTAT-nál kontrollálhatók.

Tanulságos és elgondolkodtató. Mi a teendő? Tanulni kell, még többet és mindenkitől, kitől lehet. A „Szójaoskola 2014” egy lehetőség a sok közül. Ragadják meg!

James Aldrich amerikai szakértő-szakíró szerint „a szója antik örökség és modern csoda.” Mások úgy vélekednek – s ebben feltehetően nincsenek egyedül –, hogy a szója táplálja a világot, legalábbis egy igen jelentő hányadát.

Ismét mások úgy tartják, hogy a szója csodanövény, a növények királynője, „Hamupipőke bab” és még hosszasan sorolhatnánk a jelentőségét, fontosságát aláhúzó jelzőket, kifejezéseket, gondolatokat.

Ám, ha röviden végigszaladunk a szója és szójatermesztés kultúrtörténetén, olyan páratlan gazdasági karrier társul szegődünk, amelyre nincs példa, sem hasonlóság a termesztett növények történetében.

Első írásos emlékeire közel ötezer évvel ezelőtt, Kr. előtt 2838-ban bukkanunk. Sen-Nung császár a Materia Medica c. művében azon öt szent növény (búza, rizs, köles, muhar, szójabab) között említi, amelyet az általa alapított és évenként megismételt szertartásokon, vallásos köntösbe öltöztetve, jelképesen maga vetett el.

A szója évezredekig megmaradt őshonos helyén, ahol kizárólag emberi táplálékként szolgált.

A világ szója termelése, kereskedelme és felhasználása történetében általában hat szakaszt, időszakot különböztetnek meg, az alábbiakat:

1./ A Krisztus előtti időktől az 1907-ig terjedő időszakot az első ismert írásos említéstől számoljuk.

A termelés és kereskedelem Kelet-Ázsiában koncentrálódik.

2./ Az 1908-1930. közötti korszakot Mandzsúria dominanciája jellemzi, a termelésben és az exportban egyaránt. Mandzsúria világkereskedelmi részesedése meghaladta az összes 40 %-át.

3./ Az 1931-1941. közötti évtizedeket – amelyet a harmadik szakaszként tartanak számon – az USA szójatermesztésének látványosan gyors növekedése mellett a mandzsu export ugyancsak gyors és látványos hanyatlása jellemzi. Az amerikai szójabab kiszorította az ázsiai Európából!

4./ A negyedik fejezet történetét 1942-től számítjuk: Egyértelművé válik az amerikai hegemonia.

A háborús évek generálta keresletnövekedés következtében mindössze két év alatt az amerikai termelés duplázódott, ezzel az

USA egyértelműen és hosszú évekre a világ vezető szójatermelő és exportáló országa lett, közel 50 %-os részt hasítva a világkereskedelemből.

5./ Az 1956-tól jegyzett fejezetben teljeseedik ki az USA termelési és kereskedelmi fölénye. A szójatermelés központjává a nyugati félteke válik.

6./ Az 1970-től számított hatodik időszakot újabb változások és jelentős piaci ártrendezések jellemzik.

Mind a termelésben, mind a kereskedelemben – korábbi nagyarányú befektetések eredményeként – markánsan megjelennek a Dél-Amerikai országok. A legjelentősebb termelők Brazília és Argentína, 1975-ben a két ország együttes termelése meghaladja Ázsiáét.

A szója világtörténete (ha úgy tetszik karrierje) látszólag feltartóztathatatlanul, egyre gyorsuló ütemben „íródik” tovább.

E tendenciát mutatja egyértelműen és szemléletesen az 1. táblázat.

Bár az ábra, illetve a táblázat adatai önmagukért beszélnek, csupán rögzítjük, hogy a bemutatott időszakban a termőterület több mint hétszeresére, a termésátlag kétszeresére nőtt, amiből nem következhet egyéb, mint az, hogy az összes megtermelt szójabab kereken 15-szörösére nőtt hatvan év alatt!

1. táblázat
A SZÓJA VETÉSTERÜLETÉNEK
ALAKULÁSA VILÁGON (1950-2010)

Év	Terület millió ha	Összes termés millió t	Termés t/ha
1950	14	17	1,18
1960	22	25	1,15
1970	28	42	1,49
1980	40	62	1,57
1990	54	104	1,92
2000	75	176	2,33
2010	102	254	2,49
>	728 %	1.494 %	211 %

Forrás: USDA – Compiled by Earth Institut with (1950- 1963)

Mi a helyzet Európában és Magyarországon?

Az első írásos emlékek (természetesen) szója ételekről szólnak 1597 évből (Francesco Carletti), 1613-ból (John Saris), 1665-ből (Friar Domingo Navarrete).

A szója európai honosítása Észak-Olaszországban, Németországban, Franciaországban és nem elhanyagolhatóan Ausztria-Magyarország területén kezdődött. A máig sem eléggé méltott Haberlandt Frigyes munkásságával kapott lendületet, távlatot, eredményei alapján európai majd tengerentúli figyelmet és elismerést.

Elévülhetetlen érdemeket szerzett, mert másokat megelőzve ismerte fel a szója valódi értékét, élelmiszer és takarmány voltát.

Munkássága a legnagyobb hatását azzal érte el, hogy általa fellendültek az európai és tengerentúli szójatermesztési kísérletek.

A hazai szójatermesztés – statisztikai adatok alapján – 1935-től 254 kataszteri holddal indult. Termőterülete 1943-ig fokozatosan nőtt, elérte a 60 000 katasztrális holdat. Nyilván szerepet játszott ebben a hadigazdálkodásra történő felkészülés, átállás.

A világháborút követően termőterülete néhány ezer kh-ra zsugorodott, majd egy kisebb fellendülés után 1-3 ezer kh-ra esett vissza. A termőterület növelésének biológiai alapjait a Mauthner Rt. ireszencsei telepén nemesített (Knapp Ottó) fajták biztosították. Az ott megkezdett munkát folytatta a II. Világháború után Kurnik Ernő, aki a fajtaelőállítás mellett egyik fő szószólója és tevékeny részese volt a hazai termesztés kiterjesztésének.

Mint az eddigiek bizonyítják, Magyarországon a szójatermesztés nem új keletű, jóllehet vetésterülete növekedését általában kényszerítő körülmények (pl. világháborúk) befolyásolták.

Az 1970-es évek elején az USA szójakiviteli tilalmára „válaszul” az akkori földművelési tárca szójaprogramot indított, amely kiterjedt a borsó-, lóbab, csillagfűrt termesztés támogatására is. A statisztikai adatok tanúsága szerint a szója vetésterülete 1991-ig jelentősen emelkedett, amelyben kiemelkedő szerepet játszott az akkori bolyi integráció, amely gyakorlatilag 25 éven át koordinálta a magyarországi termelést. A terület látványos növekedésében döntő szerepet játszott az a támogatás, amelyet a termelők, illetve a feldolgozók egy bizonyos köre normatívan kapott. Ebben a termesztési időszakban jegyezzük a valaha elért legnagyobb szójatermő területet Magyarországon 1988-ban, 66 006 hektárral.

A támogatások elapadásával a vetésterület is fokozatosan csökkent, majd a rendszerváltozás, kárpótlás, valamint a tulajdoni viszonyok változása a szója, az étkezési és abraktakarmány – hüvelyesek termesztése ellen hatottak.

2. sz. táblázatA SZÓJA VETÉSTERÜLETE MAGYARORSZÁGON
MEGYÉNKÉNT (ha) (2009-2013)

Megye	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
1. Baranya	15 483	17 122	16 168	14 117	15 372
2. Fejér	460	254	440	650	410
3. Győr-Moson-Sopron	771	805	1 290	1 125	1 015
4. Komárom-Esztergom	-	-	-	-	-
5. Somogy	927	893	1 426	1 940	2 066
6. Tolna	1 477	2 160	1 932	1 323	1 090
7. Vas	1 059	980	1 692	2 325	3 564
8. Veszprém	878	970	1 190	1 050	1 064
9. Zala	574	1 011	1 630	2 502	2 330
10. Bács-Kiskun	4 970	5 429	5 400	5 150	5 460
11. Békés	2 400	2 096	2 220	2 080	2 866
12. Csongrád	820	910	1 420	1 520	1 640
13. Hajdu-Bihar	613	613	1 538	1 263	1 223
14. Jász-NK-Szolnok	116	-	150	76	104
15. Pest	35	34	47	-	12
16. Szabolcs-Szatmár	350	376	660	640	362
17. Borsod-Abaúj-Zemplén	457	224	1 350	610	2 600
18. Heves	-	40	65	-	-
19. Nógrád	60	26	117	100	169
Összesen (ha)	31 450	33 943	38 615	36 471	41 347
Termésátlag t/ha	2,311	2,313	2,383	1,759	2,060

Forrás: AKII Stat.O.

Az 1970-es évek elején bevezetett embargó a fehérje stratégia fontosságának kézzelfogható bizonyossága lett és világosan megmutatta, hogy azok az államok, amelyek nem képesek fehérjeszükségletüket (vagy annak egy részét) megtermelni, a mindenkor piaci viszonyok kiszolgáltatottjává válnak.

Vajon ma milyen intézkedéseket kényszerítene ki egy rendkívüli állapot?

A termesztést tekintve teljesen más helyzet van, mint a kényszeres 70-es években, amikor is teljes mértékben az alapoktól kezdve kellett kialakítani a termesztéstechnológia valamennyi elemét a fajtakérdéstől a vetésen, gyomirtáson át a betakarításig, s azon túl a feldolgozásig és a full fat szója takarmányozási gyakorlatáig. Ezen évek eredményei egyértelművé tették, hogy a szójatermesztés meghonosodott és a számára alkalmas termelési körzetekben eredményesen lehet termelni.

Kialakult a szójatermesztők azon köre (elsődlegesen Baranya, Bács-Kiskun, Békés megyékben) akiknél a termelés szemléletté vált és birtokában vannak mindazon ismereteknek, amelyek a gazdaságos termelés elengedhetetlen feltételei.

A fehérje termelés és felhasználás mellett az étkezési és abraktakarmány növények termesztése egyéb – környezeti és agrotechnikai – előnyöket is biztosít.

A szántóterület 65–70%-án termelt gabonafélék aránya és a hovatovább négy-öt növényre zsugorodó szántóföldi növénytermesztés szak-

mailag, gazdaságilag és környezeti szempontból egyaránt káros és túlságosan kockázatos. A takarmányozási célú fehérjenövények termesztésének növelése – egyéb előnyei mellett – az állattenyésztés fajlagos takarmány felhasználásának csökkenését hozhatná, javítva az ágazat jövedelmi pozícióit.

Az utóbbi években – részben az AKG követelményeknek köszönhetően – figyelemre méltó növekedést mutat a szója vetésterülete.

Ezt az 2. sz. táblázat adatai igazolják.

E növekedés kapcsán felvetődik a kérdés, hogy a kötelezettség megszűnésével miként alakul a vetésterület? Várható-e további növekedés (amelynek az agroökológiai feltételei adottak) vagy folytatódik az utóbbi évtizedek gyakorlata? Hol fent, hol lent, leginkább lent.

2013. évben Magyarország is csatlakozott a Duna Szója Egyesülethez, amelynek tagjai elkötelezték a genetikai módosításoktól mentes szójabab termelésére, kereskedelmére és

felhasználására. A szervezethez az ugyancsak 2013. évben megalapított Magyar Szója Nonprofit Kft. is csatlakozott. Hosszú távú célkitűzéseink között, a jelenlegit jóval meghaladó GMO mentes szója termelése, termesztése és felhasználása szerepel. Ehhez elengedhetetlen a magyar kormány elkötelezettsége, a termesztés érdekeltiségének megteremtése.

A Nonprofit Kft. egyébeken mellett:

- bemutató gazdaságokat hoz létre,
- szakmai képzések és továbbképzések keretében a legújabb ismereteket juttatja el a termelőkhoz,
- piaci információkkal támogatja a termékértékesítést,
- kezdeményezi – a termék-előállítási láncot felölelő – védjegy kialakítását és működtetését,

Lesznek, akiket visszatart az – elsőre talán bonyolultnak tűnő – rendszer, amely minden elemében kontrollált és átlátható. Amit nyújtani fog az előbb felsoroltakon túl, az a biztos, kiszámítható, hosszú távú piaci együttműködési lehetőség a kölcsönös előnyök alapján.

Dr. Balikó Sándor
mg-i szakmérnök
c. egyetemi docens

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Dr. Balikó Sándor – Fülöpné Kuszák Katalin: Amit a szójáról tudni kell, 1997.

Balikó – Bódis – Kralovánszky: A szója termesztése, 2005.

Kurnik Ernő: Étkezési és abraktakarmány hüvelyesek termesztése, 1970.

Magyar növény-nemesítés, 1969.

William Shurtleff and Akiko Aoyagi: History of World Soybean Production and Trade, Soyinfo Center, 2007.